УДК: 930.1 (575.2) (04)

Акматалиев Асанбек Тургунбаевич, филос.и.к., доцент, Ош технологиялык университетинин сырткы байланыштар жана өнүгүү боюнча проректору,
Ош ш., Кыргыз Республикасы,
Каланова Дилноза Темировна, Ph.D, профессор,
Хонам университети, Кванджу ш., Корея Республикасы,
Шамбеталиева Хадича Маматбековна, филол.и.к., доцент, Борбордук Азия университети, Бишкек ш., Кыргыз Республикасы,
Калбердиева Майрамкан Кубатбековна, изденүүчү, академик Б.Мурзубраимов атын. Эл аралык Өзгөн технологиялык жана билим берүү институту, Өзгөн ш., Кыргыз Республикасы
E-mail: akmataliev.asanbek@mail.ru

# ИНСАНДЫН РУХАНИЙ ДҮЙНӨСҮ ЖАНА АНЫН ТҮЗҮЛҮШҮ

*Аталган макалада инсандын руханий дүйнөсү жана анын түзүлүшү тууралында кеп болот, андан тышкары анда айтылгандай, адамдын руханий дүйнөсүн калыптандыруунун маанилүү аспектиси анын жашоосунда чындыкка болгон баа берүү мамилеси негизинен күнүмдүк же теориялык аң-сезимдин деңгээлинде болушу мүмкүн экендигин баса белгилей кетүү керек. Натыйжада, көп учурда кеңири теориялык билимге ээ болгон, бирок өз жашоосунда негизинен күнүмдүк аң-сезиминин деңгээлин жетектеген адам эң биринчи кезекте анын турмуштук муктаждыктары жана кызыкчылыктары таанылып, дүйнөгө жана өзүнө, көнүмүш керектөө аң-сезиминин чегинен чыкпайт. Инсандын руханий дүйнөсүн калыптандырууда коом жана инсандар өздөрүнүн турмуштук иш-аракеттерин адамдардын каалоосуна көз карандысыз өнүккөн объективдүү шарттардын тутумунда жүзөгө ашырылышы маанилүү роль ойнойт.*

*Негизги сөздөр: инсан, руханий дүйнө, коом, субъект, коомдук ан-сезим, эс тутум, фактор, билим, тарбия, ишмердүүлүк процесс.*

Акматалиев Асанбек Тургунбаевич, к.филос.н., доцент, проректор по внешним связям и развитию
Ошского технологического университета, г. Ош, Кыргызская Республика,
Каланова Диляна Темировна, PH.D, профессор,
Университет хонам, г.Кванджу, Республика Корея,
Шамбеталиева Хадича Маматбековна, к.филол.н., доцент, университет Центральной Азии, г.Бишкек, Кыргызская Республика,
Калбердиева Майрамкан Кубатбековна, соискатель, Международный Узгенский технологический и образовательный институт им.академик Б.Мурзубраимова, г. Узген, Кыргызская Республика

## ДУХОВНЫЙ МИР ЛИЧНОСТИ И ЕГО СТРУКТУРА

*В данной статье речь идет о духовном мире человека и его структуре, кроме того, следует подчеркнуть, что важным аспектом формирования духовного мира человека является его оценка истины в своей жизни, которая может быть в основном на уровень обыденного или теоретического сознания. В результате человек, зачастую обладающий обширными теоретическими знаниями, но ведущий свою жизнь преимущественно на уровне обыденного сознания, в первую очередь осознает свои жизненные потребности и интересы, а не выходит за пределы привычного потребительского сознания в мир и себя. В формировании духовного мира человека важную роль играет то, что общество и индивиды осуществляют свою жизнедеятельность в системе объективных условий, складывающихся независимо от желаний людей.*

*Ключевые слова: личность, духовный мир, общество, субъект, общественное сознание, память, фактор, образование, воспитание, деятельностный процесс.*

Akmataliev Asanbek Turgunbayevich, candidate of philological sciences, associate professor,Vice-rector for external relations and development of Osh Technological University,
Osh city, Kyrgyz Republic,
Kalanova Dilyana Dimitrova, Ph.D, professor,
Honam University, Gwangju, Republic of Korea,
Shambetalieva Khadicha Mamatbekovna, candidate of philological sciences, associate professor, University of Central Asia, Bishkek city, Kyrgyz Republic,
Kalberdieva Mayramkan kubatbekovna, applicant,
International Uzgen Technological and Educational Institute named after academician B.Murzubraimov, Uzgen city, Kyrgyz Republic

## THE SPIRITUAL WORLD OF A PERSON AND ITS STRUCTURE

*This article deals with the spiritual world of a person and its structure, in addition, it should be emphasized that an important aspect of the formation of a person's spiritual world is his assessment of the truth in his life, which can be mainly at the level of ordinary or theoretical consciousness. As a result, a person who often has extensive theoretical knowledge, but who leads his life mainly at the level of everyday consciousness, is primarily aware of his vital needs and interests, and does not go beyond the usual consumer consciousness into the world and himself. In shaping the spiritual world of a person, an important role is played by the fact that society and individuals carry out their vital activity in a system of objective conditions that develop regardless of the desires of people.*

*Key words: personality, spiritual world, society, subject, social consciousness, memory, factor, education, upbringing, activity process.*

Коомдун руханий турмушунун өзгөчөлүгүн теренирек түшүнүү үчүн инсандын руханий дүйнөсүнүн өзгөчөлүктөрүн жана анын өзүн-өзү ишке ашыруу жолдорун ачып берүү зарыл. Инсандын руханий дүйнөсү жана анын түзүлүшү өзүнө мүнөздүү өзгөчөлүктөр жана салыштырмалуу өз алдынчалыгы менен мүнөздөлөт. Белгилүү болгондой, субъектилер – адамдык маңызынын алып жүрүүчүлөрү коом жана инсан

болуп саналат. Демек, коомдук аң-сезимдин калыптануу жана иштөө процесси өз ара байланышкан эки деңгээлде каралууга тийиш.Адамдын руханий дүйнөсү – бул коомдун руханий жашоосунун көрүнүшүнүн, болушунун жана иштешинин өзгөчө, индивидуалдуу, кайталангыс формасы. Инсандын руханий дүйнөсүн калыптандыруунун негизин коомдук аң-сезимдин мааниси түзөт. Демек, рухий дүйнөнүн мазмундук мүнөздөмөлөрү жагынан ал коомдук аң-сезимдин бардык деңгээлдеринде жана структуралык элементтеринде, коомдун руханий турмушунун бардык негизги белгилерин камтыйтБирок инсандын руханий дүйнөсү коомдук аң-сезимдин бир бөлүгү гана болуп саналбайт. Бул белгилүү бир ички түзүлүшү жана иштөө ыкмалары менен салыштырмалуу өз алдынча система болуп саналат [1].

Инсандын руханий дүйнөсүнүн калыптанышы төрт негизги фактордун таасири астында ишке ашат. Биринчиси – макро жана микро деңгээлдеги жашоонун объективдүү шарттары. Макродеңгээл – бул коомдук мамилелердин бүтүндөй системасы, адам даяр, мамлекеттик түзүлүш, ж.б.у.с. Экинчиси калыптанып жаткан адамга максаттуу тарбиялык таасир көрсөтүү системасы. Ошондой эле макро жана микро денгээлде болот. Макродеңгээл – мамлекеттик жана жеке билим берүү системасы (мектептер, университеттер), жалпыга маалымдоо каражаттарынын (радио, телевидение, гезиттер...) максаттуу иши. Микродеңгээл – ата-эне, достор, бейтааныш адамдардын адамга түз, максаттуу таасир этүүсү... Үчүнчүсү – адамдын жашоонун ар кандай чөйрөлөрүндө практикалык катышуусу үчүн калыптанган тартылуусу. Микродеңгээлде бул баланын өзүн-өзү тейлөө маселелерин чечүүгө катышуусу, ата-энесине, досторуна, бейтааныш адамдарга жардам берүү. Макродеңгээлде бул адамдын адис, жаран катары калыптанышы. Төртүнчү фактор - өзүн-өзү тарбиялоо, окутуу, өркүндөтүү жана  башкаруу. Адамдын руханий дүйнөсүн ачуу үчүн биринчи кезекте жеке аң-сезимдин түзүлүшүнүн калыптануу процессине токтоло кетүү зарыл. Жеке аң-сезимге жалпы эле коомдук аң-сезим сыяктуу эмпирикалык жана рационалдык деңгээлдер, социалдык психология, коомдук аң-сезимдин формалары, идеология кирет. Бирок бул коомдук аң-сезимдин структурасынын бүт байлыгын инсандын аң-сезимине өткөрүп берүү, жөнөкөй көчүрүү эмес. Коомдук аң-сезимдин түзүлүшү жана мазмуну адамдын рухий дүйнөсү калыптанган негиз, фундамент болуп саналат. Акыркысынын түшүнүгү жеке аң-сезим түшүнүгүнө караганда кеңири келет. Эгерде инсандык аң-сезимдин өзгөчөлүгүн ачууда анын мазмундук жагына жана түзүлүшүнө негизги көңүл бурулса, инсандын руханий дүйнөсү каралганда адамдын өзүнүн дүйнө таанымынын негиздерин, ишке ашыруунун өзгөчөлүктөрүнө басым жасалат [2].

Инсандын аң-сезиминин калыптануу процесси, демек, руханий дүйнөсү билимге ээ болуу менен башталат. Билим – бул адамдын башында чагылдырылган жана эс тутум менен курчап турган дүйнө, адамдын өзү жөнүндөгү маалыматтардын системасы. Эгер тышкы дүйнөнүн таасиринин натыйжасы эс тутум менен бекемделбесе, анда ал билим эмес. Эс тутум - адамдын дүйнө менен болгон өз ара аракетинин натыйжаларын жазуу, сактоо жана кайра чыгаруу үчүн адам психикасынын касиети. Эстутум тандалмалуу келет. Ал адамдын аң-сезиминде болгон нерселердин бардыгын эмес, биринчи кезекте кандайдыр бир (оң же терс) сезимдик-эмоционалдык реакцияны пайда кылган жана адамдын жашоосу үчүн маанилүү болгон нерселерди камтыйт. Коомдук аң-сезимдегидей эле, инсандын аң-сезиминде да билим турмуштук тажрыйбанын натыйжаларын, инсандын тышкы дүйнө менен өз ара аракеттенүүсүнүн натыйжаларын бекитүү менен бирге аң-сезимдин жашоо жолу катары кызмат кылат. Билимге ошондой эле адамдын тышкы дүйнөнүн анын сезүү органдарына тийгизген таасиринин натыйжаларына баа берүүчү мамилеси кирет жана инсанды курчап турган дүйнөгө багыттоо функциясын аткарат. Билимдин негизинде адам өзүнүн дүйнөгө, башка адамдарга, өзүнө болгон мамилесин, өзүнүн иш-аракетинин жана аракетинин мүнөзүн аныктайт [3].

Билим эки негизги жол менен алынат. Алардын биринчиси – инсандын реалдуулук менен түз, сезимдик, эмпирикалык өз ара аракеттенүү процессинде ишке ашырылуучу билимди алуу. Билимди өздөштүрүүнүн бул деңгээли, бир жагынан, жеке аң-сезимдин бүтүндөй калыптанышынын баштапкы шарты жана негизи болсо, экинчи жагынан, билимди өздөштүрүүнүн салыштырмалуу өз алдынча деңгээли болуп саналат. Демек, аны жеке аң-сезимдин эмпирикалык деңгээли катары айтсак болот. Төрөлгөндөн кийин бала сезүү органдарынын жардамы менен курчап турган дүйнө жөнүндө алгачкы маалыматты алат. Бул маалымат акырындык менен топтолуп, системалашып, анын жашоосунда көрсөтмө болуп калат. Баланын аң-сезиминин ойгонушу биринчи кезекте анын жашоосуна, анын калыптануу жана өнүгүү процессине түздөн-түз кирет. Бул аң-сезим эң жакын сезүү аркылуу кабыл алынган чөйрөнү баамдоо милдетин аткарат. Ага баланын башка адамдар, сырткы дүйнөнүн объектилери, кубулуштары, процесстери менен чектелген байланыштары таасир этет. Бала өнүккөн сайын анын ишмердүүлүк процессине, коомдук мамилелер системасына кошулушунун натыйжасында реалдуулукту эмпирикалык жана сезимдик-эмоционалдык ассимиляциялоонун жалпылыгы өнүгөт. Сезүү органдарынын өзү адамдашып кетет: кулак музыканы кабылдап, андан ырахат ала алат, ошонун негизинде музыкалык чыгарманын мазмунун түшүнүүгө мүмкүнчүлүк түзүлөт; көз курчап турган дүйнөнүн кооздугун сезе баштайт жана канааттануу сезимин пайда кылат. Адамдын башка бардык сезимдери менен да ушундай болот. Жеке аң-сезимдин эмпирикалык деңгээли сезүү-эмоционалдык баа берүү аркылуу сынуу менен курчап турган реалдуулукта багытынын каражаты, инсандын чындыкка болгон мамилесинин мүнөзүн, анын ишмердүүлүгүнүн багытын алдын ала аныктоочу фактор катары да кызмат кылат.

Билимди алуунун экинчи жолу – тилде жазылган адамдын тажрыйбасын өздөштүрүү. Тил биринчи кезекте адамдын тажрыйбасын жалпылоонун, билимди тандоонун жана системалаштыруунун, адамдан адамга, муундан муунга, доордон доорго сактоонун жана өткөрүп берүүнүн каражаты кызматын аткарат. Бул адамдардын ортосундагы байланыш каражаты жана адамга активдүү таасир этүүчү каражат. Бир сөз менен айтканда, сиз адамды кыйын учурда колдоп, аны шашылыш аракеттерден коргоп, анын күчүн белгилүү бир кыйынчылыктарды жеңүүгө мобилизациялай аласыз. Ал эми бир сөз адамдын өзүнө, элге ишенбестигин себиши мүмкүн, келечекте адам өлтүрүшү мүмкүн. Бир сөз миңдеген адамдарды дүрбөлөңгө салышы ыктымал, бирок бир сөз массанын тынчыбаган сезимдерин ооздуктай алат. Тилдин жардамы менен инсан өзүнүн иш-аракетинин мүнөзүн аныктоочу адамзат тарабынан иштелип чыккан эрежелерди, нормаларды, принциптерди үйрөнөт.

Билимдин, тубаса жана ээ болгон потенциалдын негизинде адамдын өз алдынча логикалык ой жүгүртүү жөндөмү – акыл-эс (акыл) калыптанат. Бул жөндөмдү билимдин көлөмүнө чейин азайтууга болбойт. Көп билимге ээ болуу акылдуу болуу дегенди билдирбейт. Даанышман Гераклит “акыл али көп билимди үйрөтө албайт” деп айткан. Акыл-эс (акыл) – нерселердин, кубулуштардын, процесстердин маңызына кирүү, реалдуулукту, чыгармачылыкты талдоо жана өз алдынча баалоо жөндөмдүүлүгү болуп саналат. Акыл-эсти калыптандыруу билим берүүнүн жана тарбиялоонун бүткүл процессинин эң маанилүү милдети болуп саналат. Билим жана акыл-эс (акыл) алардын өз ара мамилелеринде жалпы интеллект деп аталган нерсенин негизин түзөт. Бирок, билимдин өзү, акыл-эс жөндөмү да адамды жарандык, коомдук жетилүү жагынан мүнөздөй албайт. Билим жана акыл-эс, алардын негизинде адамда дүйнөгө жана өзүнө болгон мамилесин аныктоо, башка адамдардын жана өзүнүн иш-аракеттеринин мүнөзүн баалоо жөндөмдүүлүгү калыптанганда, жеке кыялдын өзгөчөлүктөрүнө айланат. Индивидуалдык аң-сезимдин бул өзгөчөлүгү, ошол эле учурда инсандын руханий дүйнөсүнүн мүнөздүү белгиси катары иш алып барып, салыштырмалуу өз

алдынчалыкка ээ болот, аны «себеп» термини менен белгилесе болот. Философиялык ойлордун тарыхында бул термин көбүнчө гносеологиялык терминдерде колдонулган [4].

Жеке адам үчүн акыл-эстин социалдык маанилүү мазмуну көмүскөдө калып кетти. Акыл-эстин маанилүү өзгөчөлүгү – бул жерде билим жана акыл-эс (акыл) адамдын реалдуулукка болгон жеке мамилесин билдирген сезимдик-эмоционалдык түскө ээ болот. Бул жерде сезүү-эмоционалдык аракеттер сырткы дүйнө менен түздөн-түз сезүү өз ара аракеттенүүнүн натыйжасында гана эмес, адамдын реалдуулукка жана өзүнө болгон мамилесин аныктоо үчүн алган билиминин, тажрыйбасынын маанисин аңдоосунун натыйжасы катары ишке ашырылат. Эмпирикалык, рационалдуу жана сезимдик-эмоционалдык мамилелердин өзгөчөлүктөрү, аң-сезимдин натыйжаларынын жеке турмуштук мамилелерге айланышы адамдын жашоосунда так кандай муктаждыктар менен кызыкчылыктарды жетекчиликке алуусунан көз каранды. Демек, акыл-эс – кубулуштарды билимге жана акылга (акыл-эске) таянып талдоо, баалоо, аларга болгон мамиленин мүнөзүн, инсандын, топтун муктаждыктарына жана кызыкчылыктарына ылайык иш-аракеттердин мүнөзүн аныктоо жөндөмү деп аныктаса болот. Эгерде коомдо жашап жаткан адам биринчи кезекте жеке муктаждыктарына жана кызыкчылыктарына ылайык багыт алып, иш-аракет кылса, анын баалоосунда жана иш-аракетинде өзүмчүл умтулуулар, жеке максаттарына жетүү үчүн коомчулукту пайдаланууга тенденция пайда болот. Кызматтык мамилелерде мындай адамдар мансапка умтулуу менен мүнөздөлөт, алар жеке жыргалчылыкка жетүү үчүн жалпы кабыл алынган адеп-ахлак нормаларын жана мыйзамдуулукту бузууга жөндөмдүү. Эгерде адам өз ишинде биринчи кезекте коомдун муктаждыктарын жана кызыкчылыктарын жетекчиликке алса, анда ал жалпы максаттарга жетүү үчүн жеке муктаждыктарын жана кызыкчылыктарын чектеп, жан аябастыкка даяр болот. Мындай адамдар үчүн, эреже катары, коомдук өнүгүүнүн милдеттерин чечүүгө багытталган ынтызарлык, демилге, чыгармачылык активдүүлүк мүнөздүү болуп калат.

Бирок, бул аспектилердин бири да абсолютташтырылбашы керек. Эң алгылыктуусу, тарбиялоо процессинде адам өзүнүн жеке жана коомдук мамилелерин туура түшүнүү жөндөмдүүлүгүн калыптандырат. Бул социалдык субъект катары инсандын бүтүндүгүнүн калыптанышынын зарыл шарты болуп саналат. Оптималдуулугу болуп адам коомду инсан катары түшүнүүгө көтөрүлө алса, ал эми коом инсанды коомдук деп эсептей алышында турат. Билимдин, интеллекттин негизинде, жеке жана социалдык керектөөлөр менен кызыкчылыктардын катышынын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен адамдын дүйнөгө баа берүүчү жана практикалык мамилеси калыптанат, ал аны социалдык субъект катары так мүнөздөйт.

Ушуга байланыштуу адамдын руханий дүйнөсүн калыптандыруунун маанилүү аспектиси анын жашоосунда чындыкка болгон баа берүү мамилеси негизинен күнүмдүк же теориялык аң-сезимдин деңгээлинде болушу мүмкүн экендигин баса белгилей кетүү керек. Натыйжада, көп учурда кеңири теориялык билимге ээ болгон, бирок өз жашоосунда негизинен күнүмдүк аң-сезиминин деңгээлин жетектеген адам эң биринчи кезекте анын турмуштук муктаждыктары жана кызыкчылыктары таанылып, дүйнөгө жана өзүнө, көнүмүш керектөө аң-сезиминин чегинен чыкпайт.

Инсандын руханий дүйнөсүн калыптандырууда коом жана инсандар өздөрүнүн турмуштук иш-аракеттерин адамдардын каалоосуна көз карандысыз өнүккөн объективдүү шарттардын тутумунда жүзөгө ашырылышы маанилүү роль ойнойт. Демек, адамдар өз жашоосун камсыз кылуу үчүн өз ишмердүүлүгүн жаратылыштын, коомдун, ой жүгүртүүнүн өнүгүүсүнүн объективдүү мыйзамдары менен координациялоого, алардын аң-сезимдүү ишмердүүлүгүнүн курчап турган дүйнөгө жана өзүнө болгон таасиринин натыйжаларын эсепке алууга аргасыз болушат. Анын негизинде руханий дүйнөнүн өзгөчө деңгээли калыптанат, «акыл-эстүүлүк» терминин

белгилөө максатка ылайык. Акыл-эс сыяктуу эле, философиялык ойлордун тарыхында бул термин көбүнчө гносеологиялык терминдерде колдонулган. Бирок, турмуш көрсөтүп тургандай, анын элдин турмушундагы орду, ролу жагынан анын мазмундук-концептуалдык абалына көңүл буруу зарыл. Кээде акыл-эс менен интеллект синонимдер катары каралат. Бирок бул андай эмес. Чынында эле, акылдуу адам акылсыз иш кылат, акылдуу адам акылсыз иштерди жасай алат.

Инсандын руханий дүйнөсүнүн өнүгүүсүнүн мурунку этаптарына таянып, рационалдуулук адамдын курчап турган реалдуулукту өздөштүрүүнүн эң жогорку даражасы катары аракеттенет. Демек, акылга сыярлык мамиле жана ишмердүүлүк жеке адамдын, бүткүл адамзаттын алдына жеке жашоонун жакынкы көйгөйлөрүнөн баштап, жашоонун глобалдуу көйгөйлөрүнө чейин адамдын жашоосунун бардык аспектилерин камтыйт. Тилекке каршы, бир гана адам, топ, тап эмес, мамлекет, мыйзам чыгаруу жана аткаруу бийлик органдары да биринчи кезекте акыл-эстин деңгээлинде иш алып барышат, биринчи кезекте алардын муктаждыктарын жана кызыкчылыктарын канааттандыруу жөнүндө кам көрүшөт. Ошол эле учурда, алар ар дайым эмес, тескерисинче, сейрек, тескерисинче, алардын иш-аракеттери курчап турган дүйнөгө, башка адамдарга, өзүнө, азыркыга жана келечекке тийгизген таасири жөнүндө кам көрүшөт. Өндүрүштү өнүктүрүү зарылдыгын жетекчиликке алып, адамдар жаратылыш ресурстарын иштетүүгө жана пайдаланууга келесоолук менен мамиле кылышат, айлана-чөйрө, атмосфера, суу, топурак өндүрүштүн уулуу калдыктары, машиналардан чыккан газдар менен тез булганууда. Биз көбүнчө инсандар аралык мамилелерде, үй-бүлөдө, достукта, сүйүүдө чыныгы жашоонун талабын этибар албай, акылсыздык кылабыз.

Акыл-эстүүлүк менен иш кылуу - бул адам өзүнүн муктаждыктарын жана кызыкчылыктарын канааттандыруу үчүн, анын иш-аракети өзүнө, башка адамдарга, коомго, жаратылышка зыян алып келбей турганын, анын иш-аракеттери айрым жактарга терс таасирин тийгизбей тургандыгын эске алуусу керек дегенди билдирет. Акыл-эс – бул белгилүү бир мааниде адамдардын, адам менен табияттын ортосундагы мамилелердеги гармония. Жогоруда айтылгандардын негизинде акыл-эстүүлүк – бул адамдын билимине, акыл-эсине (акылына) таянып, өзүнүн оюн жана иш-аракетин, сөздөрүн жана иштерин жеке адамдын, коомдун муктаждыктары жана кызыкчылыктары менен гана эмес, координациялоо жөндөмдүүлүгү деп тыянак чыгарууга болот, ошондой эле жаратылыштын, коомдун, ой жүгүртүүнүн объективдүү мыйзамдарынын талаптары менен ишке ашырылат [5]. Рационалдуулук адамдын реалдуулукка, башка адамдарга жана өзүнө карата ушундай мамилесин болжолдойт, ал инсандын жана коомдун турмуштук активдүүлүгүн жана ар тараптуу өнүгүүсүн камсыз кылууга, жаратылыш чөйрөсүн сактоого жана кайра өндүрүүгө багытталган. Башкача айтканда, рационалдуулук адамдын келечекке болгон кам көрүүсүн камтыйт. Акыл-эс эркиндик менен ажырагыс тыгыз байланышта. Бул жерде эркиндик адамдын индивидуалдык жана коомдук жашоосун камсыз кылуу үчүн оптималдуу чечимдерди тандоо жана кабыл алуу жөндөмдүүлүгү катары иш алып барат.

Ошентип, сонунда белгилей кетүүчү нерсе, билим, акыл-эс (акыл) жана акыл-эстүүлүк бир бүтүндүктүн - инсандын руханий дүйнөсүнүн тараптары менен байланышып, аны өзүнүн жашоо ишмердүүлүгү үчүн мааниси жагынан мүнөздөп турат. Бул аспектилердин бардыгы, бир жагынан, адамдын аң-сезиминде чындыктын объективдүү маңыздуу чагылдырылышы, экинчи жагынан, бул мазмунду сезимдик-эмоционалдык жактан баалап, кабылдоо, аңдап билүү менен байланышкандыгы менен мүнөздөлөт.

**Адабияттар**

1.Альбуханова-Славская, К. А. Диалектика человеческой жизни. - М., 1977. – 224 с.
2. Андрушенко, В., Михальченко, М. Современная социальная философия.

- Курс лекций: В 2 т. – К.: Генеза, 1993, 122-б.
3.Архангельский, Л. М. Социально-этические проблемы теории личности. — М.: Мысль, 1974. – 221 с.
4.Бакштановский, В. И. Моральный выбор личности: цели, средства, результаты. — Томск, 1977. – 199 с.
5. Барг, М. А. Эпохи и идеи. Становление историзма. — М.: Мысль, 1997. - 353 с.
6. Акматалиев, А.Т. Роль нравственного воспитания в развитии экологического сознания [Текст] / А.Т. Акматалиев, М.К. Сейдалиева. // Cross Cultural Studies: Education and Science. – 2022. – № 7(2). – С. 82-86. [Электронный ресурс] – Режим доступа. URL: https://doi.org/10.24412/2470-1262-2022-2-82-86
7. Акматалиев, А.Т. Кризис духовной сферы // Бюллетень науки и практики [Текст] / А.Т. Акматалиев, Э.К. Шарипова, Ж.А. Кедейбаева. – 2022. - № 8(4). – С. 560-566. [Электронный ресурс] – Режим доступа. URL: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48400241
8. Akmataliev, A.T. Spirituality is the Basis for the Socio-Economic Culture of People [Текст] / [A.T. Akmataliev, S.T. Karabaeva, Zh.A. Kedeybaeva и др.]. // Res Militaris. – Paris, 2023. - Vol. 13. – No. 2: Volume 13, Number 2. [Электронный ресурс] – Режим доступа. URL: https://resmilitaris.net/menuscript/index.php/resmilitaris/article/view/2957
9. Akmataliev, A.T. Crisis as a Qualitative Transformation of the Socio-Cultural System [Текст] / [A.T. Akmataliev, A.S., Nurbaev, Kozubaev и др.]. // Baltic Journal of Law & Politics. – Kaunas, Lithuania, 2023. [Электронный ресурс] – Режим доступа. URL: https://versita.com/bjp/view-artical/?s_id=1235
10. Амердинова, М.М. Нравственное сознание как оптимальная модель поведения [Текст] / А.Т. Акматалиев, Г.Э. Акматова // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУМУ, 2023. – №2. – С. 94 – 100. [Электронный ресурс] – Режим доступа. URL: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=53958539